

Kézdi-Kovács Zsolt

filmrendező (Nagybecskerek, Jugoszlávia – ma: Szerbia-Montenegró, 1936. június 1.)

Nagybecskereken születtem, ma úgy mondanánk, a Vajdaságban, akkor még Bánságnak, Bánátnak hívtuk. Mint ahogy a város neve is más lett azóta, egy jugoszláv „néphős” nevét viseli még mindig. Családomban a székelységére büszke apai ág mellett szerb, román, montenegrói, elzászi német-francia, szlovák vér keveredik, mint ahogy rokonaim között guatemalai, horvát, zsidó, osztrák bőven akad. Keresztnevem, ez a lefordíthatatlan, születésemkor még ritka magyar név tudatos választás volt szüleim részéről, mint ahogy magam részéről magyarságom is. 1942-ben jöttünk át Magyarországra, amelyet számtalanszor elhagyhatam volna: 1947-ben, '56-ban, '64-ben, talán ké-

sőbb is: tudatosan választottam az itt maradást.

Nevelésemet két iskola határozta meg: a Champagnat, a marista szerzetesek francia–magyar elemije és az utána következő Piarista Gimnázium, amely egy rövid év volt csupán az államosítás, a totális diktatúra uralma előtt. Az előbbinek a franciák iránti elkötelezettségemet köszönhetem, az utóbbinak... mit is? a humanizmust? a hitet? a hagyományokat? a fegyelmet és a biztonságot? Utána a sztálinizmus iskolarendszerében egyetlen fénylő pont maradt: az általános iskola 8. osztályában a fiatal Németh G. Béla volt az osztályfőnököm: mindent, amit az irodalomról és a művészetről tudok, neki köszönhetek. Az I. István Gimnázium, ahol érettségiztem, akkor a volt Zsidó Gimnáziumba számkivettetett, mert helyére a Gorkij iskola költözött. A gimnáziumban rossz tanuló voltam, de mellette délutánonként oboázni tanultam a Zenei Gimnáziumban és evezni jártam a Népszigetre, a Ganz gyár egyesületébe – a tanulással nem fárasztottam magam. Nyaranta Balatonmárián töltöttünk két hónapot egy parasztcsaládnál, a víz mellett a szőlőtetőzés, az almaszüret, a frissen fejt tej, a nádasok, a kamaszbarátságok, a biciklitúrák többet jelentettek az iskolánál. El sem tudtam képzelni, mi lesz belőlem: megtúrt értelmiségiként, közepes bizonyítvánnyal nem sok jót ígért a jövő. Bizonytalanságomnak érettségi után szüleim vetettek véget: beajánlottak segédmunkásnak a közeli Telefongyárba. Rádiókávékat cipeltem egyik műhelyből a másikba, később „előléptettek”: kerékpárdinamókat szereltem össze egy futószalag adagolójaként. Pokoli zuhanás volt ez a reménytelenségbe, legalábbis akkor úgy éreztem a polgári otthon melege, a koncertek, zenélések, a teljes magyar- és világirodalom olvasásának álmvilága után. Még nem tudtam, hogy nagy ajándékot kapok: amit a munkásosztályról „belülről” tudok és filmrendezőként hasznosíthattam, ebben az egy évben tanultam meg.

Anyám unszolására az utolsó pillanatban jelentkeztem a Színház- és Filmművészeti Főiskola filmrendező szakára – itt nem számított a bizonyítvány, a származás sem. Ezren kezdtük, hét forduló után tízen maradtunk. „Az Osztály”, Máriaassy Félix és Makk Károly vezetésével: Elek Judit, Gábor Pál, Gyöngyössy

Imre, Huszárik Zoltán, Kardos Ferenc, Rózsa János, Szabó István, Zaharjev Eduárd, Singer (Kármentő) Éva és én. Még ma is csodának tartom, hogy bekerültem közéjük, élettörténetem véglegesen összefonódott velük, kivel így, kivel úgy. 1956-ot írtunk. Egy hónappal az évnitó után kitört a forradalom. Életemet valószínűleg két dolog határozta meg: a forradalom – húszévesen, egy szinte elképzelhetetlen forradalom tevékeny részese lehettem! – és rá két évre a francia új hullám fellépése. Ez utóbbi azt bizonyította számunkra, hogy lehet 25-30 évesen is filmet, sőt világkarriert csinálni, nem kell hozzá megöregedni. A hatvanas évek közepén – miközben szorgosan asszisztenskedtünk – mindnyájan jártunk Párizsban, részesei voltunk az európai film forradalmának, kitörtünk a rendszer zártságából. Amit tanultunk, tőlük és főként egymástól tanultuk. Nem voltam lázadó típus, és a forradalom bukása után nem is volt értelme a lázadásnak: tudtuk (úgy tudtuk), a rendszer örök időkre fennmarad. Be kellett rendezkedni a túlélésre.

Asszisztensi éveimben jó sorsom Jancsó Miklós mellé sodort. Az akkor még különönc bolondnak tartott rendező első filmjeiben – az *Oldás és kötéstől* a *Sirokkóig* – első asszisztensként tanúja, sőt, szerénytelenség nélkül, részese lehettem az összetéveszthetetlen jancsói stílus kialakulásának, az ortodox történelemszemlélet elleni lázadásnak, a filmnyelv megújításának. Talán éppen azért, mert ennek a világnak és filmnyelvnek a kialakulását közelről szemléltem, első két filmemet leszámítva tudatosan kerültem a jancsó hatásokat. Biztosan könnyebben boldogultam volna, ha nem teszem.

Közben szorgalmasan írtam a forgatókönyveket. Végül 1969-ben leforgathattam a *Mérsékelt égövet*. Totális ellenállásba ütköztem: egy látszólag egyszerű szerelmi történet mögött a sztálinizmus, a sztálinisták túlélése a téma. A forgatókönyvben nem, a kész filmben bizony nyilvánvaló lett: „ez nem a mi filmünk”. Megsemmisítő kritikákat kaptam. Szakmai karrieremet az mentette meg, hogy Nemeskürty István, akinek stúdióvezetése alatt készült a film, elintézte, hogy „fű alatt” kijutott Locarnóba. És ott díjat nyert. Ezek után alkalmatlanságomról nehéz volt beszélni. Utána azonban azt a pimaszságot követtem el, hogy megismételtem – 18. századi környezetben – az elnyomó apákról szóló történetemet, a fullasztó, maradi világról, amelybe csak belepustulni lehet. Innen eredt Bereményi Gézával való évtizedes együttműködésem és barátságom. Számptalan meg nem valósult és néhány megvalósult filmet írtunk együtt. De a *Romantika* a hatalomnak sok volt: a televízió gyermekosztálya maradt az egyetlen hely, ahol dolgozhattam. A *Papírsárkány* című műsor egyik atyja vagyok, és ennek köszönhető, hogy két év múlva megrendezhettem a Mándy Iván regényéből készült gyerek-játékfilmemet (*A locsolókocsi*). Ezután sorban jöttek a filmek. A *Ha megjön József* különösen kedves nekem, mert a munkásosztályról *kellett* filmet csinálnom, és majdnem kitekerték érte a nyakam, ez talán a legsötétebb, legreménytelenebb filmem. A hetvenes, nyolcvanas évek fordulóján voltak a legnagyobb sikereim – főként külföldön – a Bereményi Gézával írt, a „puha diktatúráról” szóló *A kedves szomszéd*, meg a *Visszaesők*, amellyel a cannes-i versenyig jutottam. Aztán egyre többet nyüzsögtem külföldön, az európai rendezők szövetségében, és később az Eurimages-ban. Döntő pillanatban, a rendszerváltozás előtt közvetlenül készült el az 1958-ban játszódó *Kiáltás és kiáltás* (egy-két évvel korábban még simán betiltották volna). Nagyjából egybeesett utolsó játékfilmem, az *És még-*

is elkészülte a rendszerváltozás első sokkjaival, talán ez a legszemélyesebb filmem. Utána, miközben egyre inkább a *filmdiplomata* nem létező mesterségét gyakoroltam (1992–2002 között a Magyar Filmunió igazgatója, ezen belül három évig a Magyar Filmszemle igazgatója voltam), egy szinte lehetetlen vállalkozásba kezdtem: *Erdély leírása* címen ötvenrészes dokumentumfilmben próbáltam Orbán Balázs módszerével „leírni” Erdély egészét: nemcsak a magyarlakta vidékeket, hanem mindent, ami megörökítésre érdemes. Módszeresen végigfilmeztük egész Erdélyt, 135 óra anyagot forgattunk, 534 helységben dolgoztunk. Ez a legnagyobb lélegzetű vállalkozásom, egyben legnagyobb kudarcom is, melyet sohasem hevertem ki: a forgatás végén elfogyott a pénz, alig néhány rész készült el, a többit örökre elnyelték a bádogdobozok.

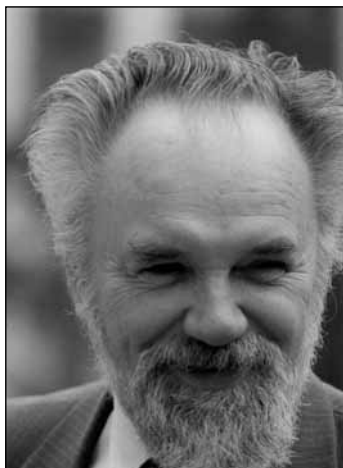
Mi maradt még? Néhány dokumentumfilm, talán az *Az a nap a miénk* érdemel említést, az 1956-os forradalom első napjáról szól, életünk talán legszebb napjáról. Meg talán az az apró szösszenet, amelyben unokám, Zsófi ugrálja be magát az Európai Unióba a 21. század hajnalán.

László Kovács

Koncsol László

író (Deregyő, Csehszlovákia – ma: Szlovákia, 1936. június 1.)

Egy magyar református lelkész fiának születtem Deregyőn, Csehszlovákiában, 1936. június 1-jén. Itt akár be is fejezhetném, e pár szó jelentéstartománya határozta meg életemet. Zemplén megyei falum 1938–45-re Magyarországhoz került, 1945-től megint Beneshez. Rokonságom Trianon (1920) és Párizs (1946) miatt az Egyesült Államokban, Szlovákiában, Kárpátalján, Észtszországban, a Vajdaságban és Magyarországon él, s ez már így is marad, amíg utódaimban ez az inkább csak tudati kapcsolattrendszer el nem enyészik. „Mit akarsz te ezzel az egésszel?” – kérdezte tőlem clevelandi unokanővérem, Priscilla (Piroska), amikor fölvettem vele a postai kapcsolatot, angolul, mert másként már nem tud. Semmit,

feleltem, csak azt szeretném, hogy amíg hajóink a látóhatár alá nem úsznak, s látjuk egymást, lobogtassuk keszkenőinket egymás felé. Alig ismert Kárpát-medencei rokonságommal is ilyen formán állok.

Koordinátáimat egy magyar és egy szlovák sztereotípiá jelöli ki. Az első mondat odaátról: „Honnan tud maga ilyen szépen magyarul?” Mondom, ahonnan maga: a szüleimtől, falumtól, iskoláimtól, kultúrámtól, határokon túli testvéreinktől – Károli Gáspártól, Szenczi Molnártól, Aranytól, Adytól, Kosztolányitól. A másik embertestvér ideáti: „Nehovorte po madarsky!” (Ne beszéljen magyarul!) Az első tudati, a másik földrajzi koordinátáim közé gyömöszöl. Egy brünni cseh bajtársam rám bambult: „Te ma-

gyar vagy? Akkor miért nem a magyar hadseregben szolgálász?" Ez igen jó kérdés volt, lehet tünődni fölötte. Ezek és hasonló élményeim révén („Kedves hallgatóink, határokon innen és túl...”, „magyarigazolvány”, „kettős állampolgárság” stb.) naponta megtudom, mert többször is orrom alá dörgölik, ki és mi vagyok, s hol élek, bár tor-kig vagyok az egészszel. Több nemzeti habverővel fölhízlalt magyar voltomat különös érintéssel ajzotta tovább egy budapesti tévériporternő szakavatott kérdése: „Aztán vállalják-e még magyarságukat a határon túli magyarok?” Ennél érdekesebb kérdéssel még nem találkoztam: akkor mitől magyarok mégis, ha nem vállalják? Nálunk még mindig ötszázharmincezen.

Kezdő mondatomat ki kell egészítenem: egy magyar református lelkipásztor fiaként a kommunista, ateista csehszlovák diktatúrában, menekülések, tilalmak, numerus claususok, káderezések, korlátok közé. Ha márdártávlatból fogom át a hetven esztendőt, egy hussanás az egész, de ha részleteiben kezdem vizsgálni, se vége, se hossza, minden szőrszálam fölborzolódik tőle, és hajlamos vagyok azt mondani: elég volt!

Megélt dolgaimat néhány esszémben, versemben, interjúmban kitergettem; munkáim közvetve-közvetlenül erről a keskenyedő felvidéki magyar sávról beszélnek. Népcsoportunk megvan, de fogyatkozik, hasonlóan az anyaországihoz. Nem születik meg, sőt újabban meg sem fogan, idő előtt elmegy, elvándorol, szeszekkel, kábítószerekkel, dohánnyal, felelőtlen gépkocsizással, bűnözéssel, késsel-fegyverrel pusztítja magát. Gyermekkorom még a hagyományos falusi élet nyugodt ütemében lüktetett, lovak, tehének, ökrök, nagy nyájak, kondák, ménesek eleven díszletei között zaj-

lott, a nyár nyár volt, a tél tél, az átmenet átmenet, s ma, amikor ezt a pár sort 2005 augusztusának második felében írom, úgy látszik, tényleg nyakunkon a klímaváltozás és vele a második évezred alkonyán fölfuttatott tudományos és műszaki civilizáció vége. Fogalmat a benzin- és gázolajalapú gépi civilizáció tárgyi valóságáról nyolc-kilenc éves koromban, a német és a szovjet hadsereg, a 2. ukrán front napokig tovacsörömpölő járművei látán nyerhettem, de akkor még senki sem gondolta végig, hova ragadja az emberiséget meg az egész élővilágot a motorozás és gépi-vegyi-bányászati háttérpara, a sáska-ember, hogy – amiképpen Ady lova kérdezi – „mi lesz ebből, tekintetes úr?” Gyermekkorom a mérsékelt égövben lubickolt, késő öregségemet szubtrópusi monszunesők fojtogatják.

Dolgaim Budapestről nézve provinciálisak, a főváros a magyar trágyszagot nem állhatja, legfeljebb a svájcit, a franciát, az amerikai, de nem tehetek róla. Az Úr ide teremtett, s itteni szolgálatokra predestinált. Tanítottam, szerkesztettem, könyveket fordítottam, írtam kritikát, esszét, irodalomtörténeti próbákat, voltam nyomdász, lettem helytörténész, alapítottam és szerkesztek két könyvsorozatot, voltam a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke, s vagyok még pár hónapig a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház főgondnoka. Írtam egypár kötetnyi ilyen-olyan verset, s a temesvári forradalom napjaiban sikerült befejeznem rendhagyó verstanomat, az *Ütemező*t. Ennyi hagyok szeretettel a közép-európai monszunesők magyar Olvasójára.

Korand Lőrinc

Pröhle Henrik

fuvolaművész (Pozsony, Csehszlovákia – ma: Szlovákia, 1936. június 8.)

Fiatalkoromban sokszor elmerengtem azon, hogy édesapám, aki 1907-ben született, szinte egy kis történelmet élt meg. Mesélte, hogy az első világháború idején olyan élelmiszerhiány volt, hogy csalánt szedtek, és nagyanyám abból főzött levest. Hogy a cseh katonák miként vonultak be Pozsonyba. Hogy a két világháború között mi minden történt. És a folytatást már én is megéltem. Rá kellett döbennem, hogy mi, akik 1936-ban születtünk, mekkora falatot nyeltünk már a történelemből – és ki tudja, mi vár még ránk! Édesapámmal együtt éltem át a második világháborút, zsidó barátaink elvesztését, a rettegést, amikor '45-ben egy orosz katona le akarta lőni apámat, mert a zsebkendőjéért a zsebébe nyúlt, az euforikus szabadságérzetet a novemberi választások után, és aztán újra a

félelmek: államosítások, kitelepítések, nyomor.

És eljött '56! Akkor, húszévesen úgy éreztem magam, mint – elképzelésem szerint – 1848-ban a márciusi ifjak. Bem tér, Parlament, Múzeum-kert... A megvalósult Csoda! Négy napon át, öt napon át? De a Csoda fénye homályosult, amikor rossz arcú emberek igazoltattak a Körúton, és újra félni kezdtem. November 4-én teljes lett a sötétség.

A mi felnőttkorunk világa az igazság és a hazugság keveredése volt. Kevesen vállalták, vállalhatták az igazságot, a hazugság vállalása kifizetődőbb volt. A többség velem együtt sodródott.

Apám még megérte a váratlanul eljött új demokráciát, újra szabad, boldog embernek érezhette magát, így halt meg '94 nyarán. Az ő történelme befejeződött. De mi vár még ránk, harminchatosokra? Lehetünk-e optimisták?

Nemrég egy volt tanítványom – aki ma egyetemi tanár – elmondta, hogy tőlem hallott először arról, hogy mi volt '56-ban. Az igazságot tőlem hallotta először. Azt hiszem, megöregedvén a legfőbb feladatunk, hogy hirdessük az igazságot. Hirdessük, hogy mi volt a valóság és mi volt hazugság, mert a történelemnek nemcsak részesei, de tanúi is vagyunk. És a tanú dolga: az igazságot szolgálni.

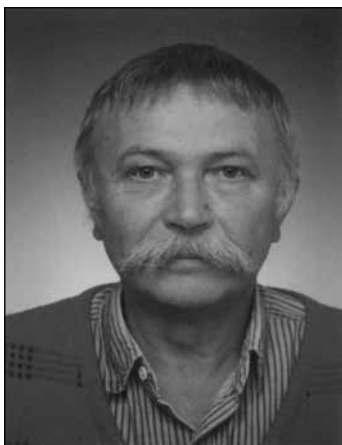
Pröhle Henrik

Porkoláb Sándor

festőművész (Derecske, 1936. június 12.)

Apám géplakatosmester volt, így természetesnek tűnt, hogy követem a műszaki pályán. Már gyermekkoromban segédkezni kellett a réz permetező gépek forrasztásánál, tűzhelyek szegecselésénél. Visszagondolva a falusi gyermekkori évekre, ekkor jegyeztem el magam a képzőművészettel. A polgári iskolában nagyon jó rajztanárunk volt, aki igyekezett a valódi életet becsempészni a rajztáblákra. Emlékszem az első rajzra, amit Rákos tanár úr a táblára dobott krétával. Rajzolt egy folyópartot fákkal fűszerezve, ahol kacsák igyekeznek átúszni a folyón. Nagyon izgalmas volt. A következő téma egy diófa volt. És így tovább, jöttek az életképek. Az osztály nagy részének én készítettem a rajzait, részint kedvtelésből, részint érdekből. Egy rajzért vagy ponyvaregényt, vagy pompás gombfestéket, rajzlapokat kaptam. Esetenként meg kellett terveznem egy szerelmes osztálytársamnak az érzésvilágát kifejező rajzot, melynek a témája nagyon komoly volt. Egy szív belsejében két galamb csókolózik. A galambok nevének kezdőbetűi is szerepeltek a vízfestményen. Volt osztálytársam gyermekkori tárgyai között még most is megvan a vízfestmény, nem volt ugyanis bátorsága szíve hölgyének átnyújtani.

A polgári iskola elvégzése után a Gépipari Technikum, majd a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem következett. A nyári szünetekben egy hónap nyári gyakorlatra mentünk nagyobb

gyárakba (Csepel Művek, Ganz-MÁVAG stb.). Az évközi elméleti oktatás után beleszóppentünk a gyár zajos, poros, fárasztó légkörébe. Számomra kiábrándító volt.

Az egyetlen volt képzőművész kör. Harmadéves voltam, amikor először ellátogattam. Kikapcsolódást jelentett formákkal és színekkel foglalkozni, és nem kellett négyzetre emelni,

gyököt vonni, interpolálni, reciprokot venni stb. A műtermi gipszfejrajzolás mellett (Donatello betegesen sovány férfifejmodellje, milliószoros utánöntés) inkább a tájban szerettem dolgozni. Ugyanakkor a kollégák is szívesen vették, ha rajzolom vagy olajjal festem őket.

Miskolcon képzőművészeti előadás-sorozatok voltak, melyeket szívesen látogattam. Az itteni festők, grafikusok (Csabai Kálmán, Vati József, Feledi Gyula) tartották őket.

Az impresszionizmus és poszt-impresszionizmus megismerése tudatformáló volt számomra. Harmadéves hallgató voltam, amikor úgy döntöttem, hogy hét évet fogok dolgozni a szakmámban (mint mérnök), és aztán további életemet művészettel fogom eltölteni. Ez így történt.

1959 májusában Budapestre, az Egyesült Izzó szerszámszerkesztési osztályára jöttem dolgozni. Az Izzóban működött képzőművész kör. Beléptem, így módomban állt aktrajzokat, figurákat rajzolni. Ezenkívül még felkerestem a Dési Huber Kört, és sokáig

tagja voltam a Vasas Központi Képzőművész Körnek is. Az amatőr szakkörök időnként kiállításokat szerveztek, ezeken rendszeresen szerepeltem.

Mint említettem, a modern művészeti irányzatok közül az impresszionista és posztimpresszionista irányzatok hatottak rám a legerősebben. Leginkább Van Gogh, de később Cézanne. Magyar festők közül Rippl-Rónai, Szinyei, Derkovits, később pedig Csontváry. Ugyanakkor hajlandóságot éreztem Kassák Lajos képarchitektúráihoz is. Festettem akvarellal és olajjal egyformán. Meg kellett találni az idő, a tér kapcsolatát, a kompozíciót, amely a változót és az állandót egyidejűleg megjeleníti. Ebben nagy segítségemre volt a keleti tanokkal való ismerkedés. Az akkor fellelhető jókakönyvek olvasása (Paul Brunton, Blavatsky, Annie Besant, valamint Hamvas Béla Anthologia Humana című könyve).

Végül eljutottam a képek belülről építkező egy magból kialakuló építéséhez.

Művészetemről Mezei Ottó írt két alkalommal: *Rendszerbe foglalt je-*

lek (Művészet 1981 XXII. évfolyam, 2. szám), *Porkoláb Sándor kiállítása a MESZ-ben* (1984/5 Magyar Építőművészet), valamint Györffy László: *Pólusok* (Művészet 1988/6. szám).

Fontosabb kiállítások:

Egyéni: Eötvös Klub (1970); Derecske, *Szülőföld* (1973); Ferencvárosi Pincegaléria (1975); Hajdúszoboszlói Kisgaléria (1977); Magyar Építőművészek Szövetsége (1984); Fészek Klub, Herman Terem (1987).

Kollektív: *A népművészet szellemében*, Kecskemét (1980); *A népművészet szellemében*, Baja (1981); *A grafikától a lézerig* (1982); *Téli tárlat*, Múcsarnok (1989); *Kép*, Múcsarnok (1990); *Ősiség, modernség*, Szombathely (1992); *Hungaria 24*, Debrecen (1993); *Európa elrablása*, Vigadó Galéria (1994); *Nyári tárlat*, Szeged (1994).

Külföldi: Eger – Pori (Finnország), akvarell (1986); Világkiállítás Minta Triennálé, Múcsarnok (1988).

Porkoláb Sándor

Urbán György

képzőművész (Sátoraljaújhely, 1936. június 12.)

Művészi tevékenységemet meghatározó módon befolyásolták a Sárospatakon eltöltött fiatalkori évek. Ott voltam diák 18 éves koromig. Édesapám tanított is mint matematika-fizika szakos tanár. Így már akkor érdekes kérdések merültek fel, mint a véges és végtelen problémája, a kozmosz csodái és így tovább. (Később, ha áttételesen is, azok megjelentek műveimben.)

Pataknak volt még számomra egy fontos szerepe: akkor a várban működött egy alkotóház, ahol az ott dolgozó művészekkel kapcsolatba kerülhettem, a zenészek pedig szép koncerteket adtak, s

én már 12-13 évesen megszerettem a komolyzenét. Később ez is fontos tényező volt fejlődésemben. Itt jegyzem meg, hogy műveim javát az itteni szülői házban kialakított galériámban mutatom be, ami mindig itt is marad, és a református egyház kezelésére bízom, neki adományozom (Sárospatak, Rákóczi u. 5.).

Életem másik meghatározója: műzsám, segítőtársam, feleségem: Rosalie. Az ő révén láthattuk azt a sok szépet, amit Európában és messzibb vidékeken felfedeztünk. Ugyancsak köszönet anyósomnak a sok önzetlen segítségért.

2004-ben a Magyar Köztársaság Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetés kaptam az államfőtől, a budapesti Operában pedig engem kértek fel *Az ember tragédiája* című balett díszlet- és jelmeztervezésére. Legutóbbi kiállításom Párizsban volt, a Magyar Intézetben, ez év elején.

Fenákel Judit

író, újságíró (Budapest, 1936. június 19.)

Mióta legalább részben magam alakítom a körülményeim, mindig könyvek, üres és teleírt papírok, üres és teleírt spirálfüzetek, tollak, ceruzák társaságában élek. Nem mondhatom, hogy ezt a szokásomat a szüleim házából hoztam, a falusi kiskereskedő otthonában fontosabb volt a nipp, mint a könyv, bár ma is őrzök néhány kötetet, amelyeket édesapám vásárolt, feltehetőleg egy utazó könyvügynöktől, mert könyvesboltra nem emlékszem a mi falunkban. Mára viszont a papírnemű valósággal kitúr a lakásból, és lehetlenné teszi, hogy rendet tegyek – olyan rendet, amivel édesanyám is elégedett lenne, ha élne – a sok felhalmozott könyv, kézirat között.

Első „írói munkám” tizenegy éves koromban töltött meg egy tizenhat la-

pos iskolai füzetet, amikor unokatestvéremmel és barátnőmmel együtt nyögtük a rózsahimlő unalmát, és unaloműzőnek kitaláltuk, hogy regényt írunk. Én egy bűnügyi történetet választottam, bár még soha nem olvastam hasonlót, talán ezért sem sikerült megtalálnom a gyilkost, aki az első oldalon a rémtettet elkövette. Így történt, hogy minden egyéb kelléket

felsoroltam, volt éles kés, sikoly és áldozat, de maga a bűnös, akárcsak egy mai bankrabló, leleplezetlen maradt. Ettől kezdve azonban vérszemet kaptam, és minden föllelhető papírt teleírtam regénykezdeményeimmel, csak arra ügyeltem, hogy jó vastag füzetbe fogalmazzak, nehogy a füzet terjedelme szabjon határt szárnyaló fantáziámnak. Dehogyan akar-

tam író lenni, ilyen foglalkozást elképzelni se tudtam! Pedagógusnak készültem, és az is lettem, mígnem ötévi tanítás után elhagytam választott hivatásomat, és áttértem az újságírásra. A Csongrád megyei napilap szerkesztőségében aztán megtanultam, hogy mindaz, amit én erről a mesterségről Mikszáth és Ady tárcái alapján tudni véltem, réges-régen nem érvényes, tanoncéveim zsumnalisztájától termelési riportokat és elvi fejtegetéseket vártak a fennálló rendszer igazolására, no meg különféle unalmas tudósításokat unalmas testületek tanácskozásairól. Végül is, akár tanítottam, akár újságot írtam, de még akkor is, ha csecsemő fiaimat gondoztam, a táskámban vagy a konyhaasztalon ott volt a nagyalakú spirálfüzet, amelybe a megkezdett novellából legalább egy mondatnyit belefirkáltam. Ma már, amikor éveimmel együtt a rigolyáim is megszorodtak, fel sem tudom fogni, hogy voltam képes a legirodalomellenesebb körülmények között is írni, írni, sötét, sörszagú presszókban, mozgó járművön, konyha sarkában. Nem is tudom mással magyarázni törhetetlen íráskedvemet, mint annak a ténynek a beismerésével, hogy grafomán vagyok.

Nilván ennek a grafomániának köszönhetem, hogy valamilyen polgári foglalkozás mellett, hisz a kenyérkeresetet sose bíztam az irodalomra, novellákból, regényekből, tárcákból több mint húsz kötetet összeírtam.

Bár nem volt kalandos életem, életkorom és kisebbségi helyzetem miatt (apámat munkaszolgálatosként megölték a második világháborúban, számos rokonomat elpusztították, anyámat és engem Ausztriába deportáltak) több rohamát éltem át a történelem és a benne helyezkedő emberek kíméletlenségének. Megtapasztaltam, milyen végletes helyzetekbe sodorhat az élni akarás, a győzni akarás, az elfojtás és a kompenzáció, szóval mindaz a normális körülmények között semleges tulajdonság, amely abnormális viszonyok hatására különleges sors történetet képes írni az egyszerű életrajzból. Ezeket a sors történeteket a mai napig lázasan figyelem, és bár gyakran gondolom, hogy engem már senki és semmi nem tud meglepni, újra és újra rácsodálkozom arra a megismerhetetlenül sűrű, zavaros, szerteindázó őserdőre, amit közönségesen léleknek nevezünk.

Hetvenévesen, hiszen férjemmel együtt két fiamat fölneveltük, nincs is más dolgom, mint tovább tévelyegni ebben az őserdőben, és nem múló grafomániával följegyezni mindazt, amit ott tapasztalok. Ami ezen túl és emellett elfoglal: gyönyörködöm öt unokámban, akiket az öregkor ajándékának tartok. Talán miattuk érdemes megöregedni.

Tudóbel föld

Gulyás Gizella

képzőművész (Zenta, Jugoszlávia – ma: Szerbia-Montenegró, 1936. június 30.)

Hetven év! A születés kerek számmal jelzett időpontja jó alkalom az egyedi sors szemszögéből nézve a régmúlt felidézésére. Teszem mindezt még „csak” hatvankilenc évesen, célegyenesbe fordulva a hetven felé a távolodó világ visszatartásának hiú reményével. Kisebbségi, azaz határon túli magyarként születtem az egykori Bács-Bodrog vármegyében, a Tisza-parti és törökverő Zentán 1936. június 30-án, könyvet és művészetet kedvelő családban. Édesanyám nyitott, jóságos szívű, kézügyességéről ismert női szabó. Édesapám szintén rendkívül ügyes mesterember, több mint negyven évig a zentai gőzmalom főgépésze. Ő hagyta rám örökül a hosszú élete során egészen haláláig féltve

őrizgetett, magyar állampolgárságunkat bizonyító okiratokat, utolsó pillanatáig reménykedve, hogy harmadszorra is visszaadják neki. Apám családjában amatőr festő volt anyai nagybácsija. A nagyanyám is, jellemzően, olajfestményt vásárolt házuk nyitott folyosójára egy Nagybányán járt festőnőtől.

Zentán nőttem fel, az Alvégen az András utcában, két házzal odébb attól a háztól, ahol születtem és hároméves koromig éltem. Ekkor született meg szívemben a rajzolás szeretete. A vonal, a rajz, a színek mint a szépség halk szava dalolt szívemben, reményt sugározva apró életem hajnalodó egére, megkísérelve elhessegetni az egyre sűrűsödő háborús fellegeket is.

A sors kegyelméből 1942-ben magyar állampolgárként kezdtem meg Zentán ismerkedésemet a betűk világával Ilovszky Ernő tanító bácsi (1944-es áldozat) szerető irányításával. A betűket is játékosan, mint lenge vonalakat pergette ceruzám hegye. Nagyon szerettem játszani a vonallal és a színekkel. Éles szemű tanító bácsim felfigyelt rám, és egyből megjósolta, hogy ebből a kislányból rajztanár lesz. És milyen igaza lett, hiába adódott megannyi akadály, a tanítói jóslat beteljesedett!

De addig is az újabb határtologatás családomra a tragédiákat hozta, előbb betegséget, majd 1948-ban édesapámat, aki soha politikával nem foglalkozott, két évre elhurcolták, még a hírhedt pozsareváci börtön lakója is volt. Magára maradt édesanyám önfeláldozó áldozatvállalásával tudtunk csak felszínen maradni. Én is tizenkét évesen órákat adtam a gyengébb tanulóknak egy karéj kenyérért. Mindez sajnos nem múlt el nyomtalanul, maradandóan megkárosította egészségünket. Örökre elmúlt a gyermekkorom is, és szívemből az igazi öröm, a mosoly álarcként fagyott rá az időm végéig arcvonásomra.

Az évek peregtek tovább, s a zentai elemi iskola után következett az algimnázium, majd a Bolyai Farkas Magyar Tannyelvű Főgimnáziumban érettségiztem. Öt év útkeresés után az újvidéki Tanárképző Főiskolán az akkor megnyíló Képzőművészeti Nevelés Tanszéken az elsők között szereztem meg általános iskolai rajztanári oklevelemet. Mesterem Bogomil Karlavaris volt. Másoddipló-

mámat a budapesti Képzőművészeti Főiskolán szereztem, mestereim Veress Sándor, Patay László, Végvári Lajos és Balogh Jenő volt. Ekkor megvalósult leghőbb vágyaimnak egyike, a másik pedig alapos késéssel – politikai okokból –, csak nyugdíjas koromban: ekkor védhettem meg a Magyar Tudományos Akadémián, 1999-ben, *A délvidéki művészek és Nagybánya 1896–1918* című kandidátusi értekezésemet. 2000-ben pedig megválasztottak az MTA külhoni köztestületi tagjává.

Pedagógusi pályafutásomat a kishegyesi általános iskolában kezdtem meg. Újvidéken előbb gimnáziumi, majd közel húsz évig voltam a képzőművészeti nevelés és módszertanának professzora a Pedagógiai Akadémia főiskolai tagozatán. Életpályám során tudatosan „több pályán” mozogtam. Nemcsak elmélettel foglalkozó szakember, tudományos kutató, művészpédagógus, hanem alkotóművész is vagyok. Jártasságot szereztem a rajzpedagógiában az óvodáskortól a felnőttoktatás módszertanáig. Ám egyaránt érdekel a művészettörténet, a rajztanítás, a festészet elmélete és gyakorlata. Már gimnáziumi tanárként – a számtalan módszertani kísérlet eredményeként – egy önálló „op-art” művészeti kreativitást fejlesztő módszert dolgoztam ki. A néprajzi, népművészeti vonatkozású kérdések is érdeklődési körömbé tartoznak. Megírtam a *Kortárs vajdasági magyar művészek lexikonát*, disszertációm megjelenése sajnos 2000-től a mai napig várat magára. Kiadás alatt van még Mály József életéről és művészetéről szóló monográfiám. Közel száznegyven művészettörténeti, képzőművészeti, művészpédagógiai, néprajzi és népművészeti stb. publikáció szerzőjének mondhatom magam, több hazai és nemzetközi vagy magyarországi tanácskozás előadójának is.

Mint festő és grafikus 1980 óta veszek részt csoportos kiállításokon. Mint vérbeli pedagógus inkább a délvidéki magyar pedagógusképzést, az új kreatív generációk nevelését, a fiatal tehetségek felkarolását és támogatását tekintetem elsődrendű feladatomnak, mintsem saját festői-grafikai tevékenységemnek az affirmálását. 1990-ben Újvidéken egyéni tematikus tárlatom nyílt az Újvidéki Egyetem harmincéves és a Pedagógiai Akadémia alapításának tizenöt éves évfordulója alkalmából. Még ebben az évben abban a megtisztelésben részesültem, hogy a budapesti Fáklya Klubban is bemutathattam alkotásaimat, majd Újvidéken újabb két egyéni kiállításom nyílt meg.

Hivatalos állami elismerésben sem otthon, sem Magyarországon nem részesültem. Szakmai elismeréseim közül megemlíteném a képzőművészeti szakos pedagógusok nemzetközi szervezetének INSEA (Nemzetközi Művészeti Nevelési Szövetség) díját.

Művészeti tevékenységemben a különféle stílusok, technikák jelzik a látásmódom, képzettségem, érdeklődésem sokszínűségét. S éppen ebben a specializálódó korban lettem sok műfajú művész, de művészettörténész, tudományos kutató, a művészeti kreativitás fejlesztését vizsgáló és ennek egy módszerét kidolgozó pedagógus is. Még a műtörténeti kutatási területem: a *nagybányai hagyomány, örökség* is – tudatos őskeresés –, a sokoldalúság szellemiségének keresése bujkált minden délvidéki egyéni művészsors feltárásában, ismertetésében. Tevékenységem sokféleségének kifejlesztésében mind a szülőföld, mint a messzi Nagybánya szelleme segített, nemcsak a képzés iskolája és a művészeti vagy a tudományos érdeklődés sokoldalúsága. A ha-

gyománnyok nyelvét kutatva s az önálló művész szabadságával élve igyekszem több témához nyúlni, törekedve a stílus és a tárgyi gazdagság eredetiségére. Maradék életemben, mint mindig is, a nagybetűs Életet próbálkozom kifejezni vizuálisan a külső látvány és a belső látomás gondolattá és az érzélem ritmussá képzésével s a lélek tükrének jelképekben való érzékeltetésével.

Remélem, hogy a Délvidék magyar kultúrájának egyik művelőjeként, valamint gyakorló pedagógusként, tudományos kutatóként talán nekem is sikerült valamivel hozzájárulnom történelmi tudatunk, szellemi életünk és művészi hagyományaink folyamatosságának biztosításához s önmagunkról alkotott képünk markánsabb megrajzolásához.

